

NIEUWSBRIEF

mei 2018, 3^e uitgave

Voorwoord

Met plezier brengen wij deze 3e nieuwsbrief van de stichting Leerstoel Geschiedenis van de Psychiatrie uit. De opeenvolgende nieuwsbrieven geven periodiek het (voorgenomen) beleid van de stichting weer en onze hoogleraar, Joost Vijselaar, doet verslag van zijn activiteiten over de afgelopen periode en plannen naar de toekomst.

Ik maak van het voorwoord bij dit verslag en beleidsplan 2018/2019 deze keer graag gebruik om uw specifieke aandacht te vragen voor het belangrijke en actuele thema 'deinstitutionalisering en vermaatschappelijking'. De deelnemersraad van de stichting heeft vorig jaar de expliciete voorkeur uitgesproken dat de stichting dit thema oppakt. In deze nieuwsbrief presenteren wij de stappen die de hoogleraar hierin met het bestuur wil zetten. Na afstemming met onze deelnemers en met het voornemen om hiervoor gebruik te maken van de reserves van onze stichting, zal de hoogleraar het thema voorbereiden met een degelijk vooronderzoek (start 2018) en symposium (in 2019). Deelnemers aan de stichting en andere geïnteresseerden nodigen wij van harte uit in dit traject te participeren en hierover contact op te nemen met Joost Vijselaar.

Natuurlijk is dit niet het enige onderwerp waar stappen voorwaarts in gezet zijn. Zo kunt u in deze nieuwsbrief bijvoorbeeld ook lezen dat de

geschiedenis van het Pieter Baan Centrum geschreven gaat worden. Vijselaar zegthierover: 'Het is een waardevolle onderzoeksacquisitie. Het Pieter Baan Centrum is een buitengewoon interessant instituut, juist als kruispunt tussen psychiatrie, strafrecht, reclassering, maatschappij en ook politiek'.

Wilt u meer weten over de stichting Leerstoel Geschiedenis van de Psychiatrie en de activiteiten? Dan beveel ik u van harte deze nieuwsbrief aan. Ook is informatie over de stichting online beschikbaar. Klik hiervoor op deze [link](#)

*Marijke van Putten
voorzitter*

Leerstoel Geschiedenis van de psychiatrie 2018/2019

In deze nieuwsbrief wordt verslag gedaan van de activiteiten die binnen de leerstoel geschiedenis van de psychiatrie aan de Universiteit Utrecht zijn ontplooid sinds het midden van 2017 en komen de plannen voor het komende jaar aan de orde. De nieuwsbrief sluit aan op de editie van mei 2017.

Onderwijs

De huidige opzet van het onderwijsprogramma van het Departement Geschiedenis en Kunstgeschiedenis van de Universiteit Utrecht biedt maar in beperkte mate ruimte om de geschiedenis van de psychiatrie tot een specifiek thema van een cursus te maken, zoals dat

overigens ook voor andere historische specialismen geldt. Het onderwerp komt in de eerste plaats in aanmerking als thema voor scripties op zowel bachelor- als masterniveau. Dit collegejaar – 2017/2018- begeleidde Vijselaar een zestal studenten bij hun bachelor eindwerkstuk. Vier daarvan hadden de geschiedenis van de psychiatrie tot thema gekozen. De onderwerpen waren: de invloed van de Ethische Politiek (rond 1900) op de hervorming de psychiatrie in Nederlands Indië; de kennis en opvattingen in Nederland over de Nazi-politiek ten aanzien van de psychiatrie in de jaren dertig; de discussies over de verhouding tussen beveiligen en resocialiseren in de TBS rond 1990; en de introductie van verschillende vormen van therapeutische hersenstimulatie in Nederland na 1990. Twee scripties waren aan andere thema's gewijd.

Een waakzaal voor 'inlandsche mannen' in de psychiatrische inrichting te Buitenzorg geopend in 1882 als eerste psychiatrisch instituut in Nederlands Indië.

Stichting Leerstoel Geschiedenis van de Psychiatrie

Daarnaast zijn een viertal masterstudenten begonnen aan het onderzoek voor hun masterthesis onder supervisie van Vijselaar. Het gaat daarbij om de volgende onderwerpen: de psychiatrische verpleegkunde in de jaren zeventig en tachtig met een bijzonder accent op de omgang met geweld; de forensische psychiatrie/reclassering in het kader van de Penitentiair Antropologische Diensten in België in het Interbellum; de advocaat en politicus Mr. Benno Stokvis en het denken over homoseksualiteit in de jaren twintig en dertig; en het thema enhancement van psyche en hersenen in Science Fiction.

Onlangs is de hoogleraar begonnen met de nieuwe cursus *Tussen ziel en 'self': wetenschap en mensbeeld sinds de wetenschappelijke revolutie van de 17 eeuw*, die onderdeel uitmaakt van de minor Wetenschapsgeschiedenis. Het denken over psychische ziekten wordt binnen de cursus in een bredere samenhang geplaatst. De cursus wordt mede verzorgd door een aantal gespecialiseerde gastdocenten bijvoorbeeld over de Oudheid, de Middeleeuwen, de frenologie, darwinisme en mensbeeld, de psychoanalyse en de neurowetenschappelijke visie op de mens. Er hebben zich 16 studenten aangemeld afkomstig uit verschillende studierichtingen, naast Geschiedenis onder andere 'Liberal Arts and Sciences' en Psychologie.

Van meet af aan heeft Vijselaar onderwijs verzorgd voor Assistenten in Opleiding Psychiatrie binnen het Consortium Nederland Centraal. Het al langer bestaande idee om van dit college een videoproductie te maken die breder toegankelijk kan worden gemaakt (via het internet), krijgt

nu vorm dankzij samenwerking met de GGZ Ecademy. Terwijl de leerstoel zorgdraagt voor de inhoud van het college zal de GGZ Ecademy de productie verzorgen en bekostigen, en de video beschikbaar maken in een E-learning omgeving. Het college wordt zo toegankelijk voor de bij de Ecademy aangesloten instellingen.

Onderzoek

Dit jaar lopen er binnen de leerstoel twee onderzoekslijnen, de eerste heeft betrekking op het strafrecht en de forensische psychiatrie en de tweede op de historische ontwikkeling van de deinstitutionalisering en vermaatschappelijking in Nederland.

Onderzoek naar de forensische psychiatrie en het strafrecht.

Aan het eind van 2016 startte dankzij subsidies van het Departement Rechten en het Descartes Centre van de Universiteit Utrecht vooronderzoek om de geschiedschrijving van de forensische psychiatrie en strafrecht in de twintigste eeuw tot ontwikkeling te brengen. Het team bestond uit twee halftime postdocs namelijk dr. Lydia Dalhuisen voor de forensische psychiatrie en dr. Anna Tijseling voor het strafrecht en een studentassistent. Dankzij het beschikbare budget kon Vijselaar tijdelijk extra aangesteld worden als coördinator, terzijde gestaan door prof. dr. Frans Koenraadt (hoogleraar forensische psychiatrie) en prof. dr. Ferry de Jong (hoogleraar strafrecht), beide verbonden aan het Willem Pompe Instituut. Voorts participeerde mw. drs. Jacomien Gijzeman op basis van vrijwilligheid in het project.

In september 2017 werd mede als uitkomst van het vooronderzoek een aanvraag

ingediend in het kader van de Vrije Competitie van NWO Geesteswetenschappen. Als rode draad in dat onderzoek was gekozen voor de toenemende aandacht voor de persoon van de dader in de loop van de twintigste eeuw, zoals die onder meer tot uitdrukking kwam in de groeiende betekenis van de psychiatrische en sociale voorlichting aan de rechtbank, in samenhang met de ontwikkeling van de praktijk van het formele en materiële strafrecht op basis van vooral pro justitia-rapporten en (straf)dossiers. Het onderzoeksvoorstel werd helaas niet geselecteerd voor de tweede ronde.

In november 2017 organiseerde het team vervolgens een heel geslaagde expertmeeting in de oude rechtbank van Breda rond het zeer goed ontwikkelde Belgische historische onderzoek naar de brede geschiedenis van het strafrecht. Ook kwamen Nederlandse onderzoekers aan het woord over o.a. geschiedenis van de politie, criminaliteit in de 19e eeuw en de forensische psychiatrie in de 20e eeuw. Als uitkomst van de bijeenkomst is er recent een landelijke werkgroep brede strafrechtsgeschiedenis inclusief forensische psychiatrie van start gegaan die het onderwijs en onderzoek op dit terrein wil gaan stimuleren, onder meer door de organisatie van studiedagen.

Geschiedenis van het Pieter Baan Centrum 1949-2019

In het afgelopen jaar vonden er gesprekken plaats over mogelijk opdrachtonderzoek naar aanleiding van negentig jaar terbeschikkingstelling en zeventig jaar Pieter Baan Centrum, met respectievelijk de Dienst Justitiële Inrichtingen en met het Nederlands Instituut voor

Stichting Leerstoel Geschiedenis van de Psychiatrie

Forensische Psychiatrie en Psychologie.

Als uitkomst daarvan heeft het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie dit jaar de officiële opdracht gegeven tot het schrijven van de geschiedenis van het Pieter Baan Centrum, dat volgend jaar ook uit Utrecht gaat verhuizen.

Prof. dr. P.A.H. Baan (m.), psychiater A.M. Roosenburg (l.) en psycholoog J.R.M. van Ratingen (r.), de eerste stafleden van de in 1949 geopende Psychiatrische Observatiekliniek van het gevangeniswezen (POK) in Utrecht, tegenwoordig het Pieter Baan Centrum.

Er is daarvoor een bescheiden budget beschikbaar. Het onderzoek dat vooral de ontwikkeling van de observatie en de rapportage tot onderwerp heeft, wordt hoofdzakelijk uitgevoerd door Dr. Timo Bolt (hoofddocent medische geschiedenis aan het Erasmus Medisch Centrum) en Joost Vijselaar, die eerder samen de biografie van Schroeder van der Kolk schreven. Daarnaast werken een aantal onderzoekers op basis van vrijwilligheid mee, namelijk drs. Jacomien Gijzeman, dr. Lydia Dalhuizen (Willem Pompe Instituut) en Timon de Boer, psychiater bij het Pieter Baan Centrum. Het boek zal in 2019 verschijnen.

Deinstitutionalisering en vermaatschappelijking

Het voornemen is dit jaar en vooral in 2019 de basis te leggen voor een uitvoerig onderzoek

naar het proces van deinstitutionalisering en vermaatschappelijking van de intramurale psychiatrie in Nederland in de afgelopen veertig jaar. Bij dat onderzoek zal de vraag centraal staan waarom de afbouw van het psychiatrisch ziekenhuis en de integratie van de zorg in de samenleving in ons land de afgelopen decennia achtergebleven zijn bij de omliggende landen. Het plan is dit onderzoek te ontwikkelen in nauwe samenwerking met GGZ-instellingen en het Trimbos Instituut. De stichting heeft het plan om zelf een belangrijk deel van haar beschikbare financiële reserve in te zetten om dit onderzoek voor te bereiden.

Als eerste zal daartoe historiografisch vooronderzoek verricht worden. Die studie zal een overzicht opleveren van de literatuur die tot nog toe is verschenen over de geschiedenis van de deinstitutionalisering in onder meer Italië, de Verenigde Staten, Engeland en ook Nederland.

Zo ontstaat inzicht in zowel de grote historische lijnen in de vermaatschappelijking als in de gebruikte theorieën, vragen en methodes van onderzoek. Behalve in één of meer artikelen, zal dit onderzoek uitmonden in de nadere uitwerking van de opzet van het feitelijke grote onderzoek

Als tweede staat de organisatie op de agenda van een studiedag met een internationaal vergelijkend karakter in 2019. Enerzijds zullen daarbij buitenlandse historici een bijdrage leveren over hun respectievelijke landen (Italië, Engeland, Frankrijk, VS etc). Anderzijds kunnen Nederlandse deskundigen de ontwikkelingen hier te lande in een lange termijn perspectief schetsen, aanknopen bij de actualiteit, en verdiept door het internationale perspectief. De studiedag kan resulteren in een

internationale bundel.

Het symposium zal mede in het teken staan van de werving van de financiële middelen om het grote onderzoek mogelijk te maken. Over de organisatie van deze conferentie vindt overleg plaats met de Stichting Sympopna, die beschikt over ruime specifieke ervaring met congressen over de GGZ.

Als voorbode van deze activiteiten organiseert de leerstoelstichting in het najaar van 2018 een eerste bijeenkomst voor haar participanten en andere geïnteresseerden, die gewijd zal zijn aan de betekenis van de Italiaanse democratische psychiatrie voor de ontwikkelingen in Nederland. Als spreker zal onder meer optreden Dr. Christian de Vito, een van origine Italiaanse historicus die onderzoek gedaan heeft naar de democratische psychiatrie in Reggio 'd Emilia en Toscane.

Psyche en elektriciteit

Het al oudere plan voor onderzoek naar de geschiedenis van elektriciteit/technologie in de psychiatrie is voorlopig in de ijskast gelegd, met het oog op de voorrang die gegeven is aan de geschiedenis van respectievelijk de forensische psychiatrie en de deinstitutionalisering.

Drs. Max van der Linden (neuropsycholoog verbonden aan de UvA) doet als buitenpromovendus in dit kader wel onderzoek onder de titel *Elektrisch evenwicht – een geschiedenis van diepe hersenstimulatie bij psychiatrische aandoeningen in de twintigste eeuw*. Als co-promotor treedt prof. dr. Damiaan Denys op, hoogleraar psychiatrie bij het AMC.

Stichting Leerstoel Geschiedenis van de Psychiatrie

Sterfte in psychiatrische instellingen tijdens de Duitse bezetting.

Het onderzoek naar de omvang en de oorzaken van het hoge sterftecijfer in instellingen tijdens de Tweede Wereldoorlog, waaraan in het veld van de GGZ en de verstandelijk gehandicaptenzorg behoefte bestaat, is geheel in handen gegeven van het NIOD als gespecialiseerde instelling. Vijselaar, die mede het onderzoeksvoorstel voor een landelijk onderzoek heeft uitgewerkt, blijft als adviseur op afstand betrokken. Alle informatie over dit onderzoek vindt u op www.vergetenslachtoffers.nl.

Advisering/diversen

In opdracht van de Commissie De Winter voert het Verwey-Jonker Instituut onderzoek uit naar geweld in de Jeugd GGZ sedert 1945. Vijselaar is daarvoor als adviseur beschikbaar.

De hoogleraar nam deel aan een commissie van de Dienst Justitiële Inrichtingen van het ministerie V&J die zich boog over het behoud en de selectie van de archieven van deze dienst vanaf 1975. Daaronder zijn de archieven van forensisch psychiatrische instellingen, zoals het Pieter Baan Centrum en het voormalige FPC Veldzicht. De notitie beveelt aan om rapporten van het Pieter Baan Centrum en dossiers van TBR/TBS verpleegden permanent te bewaren, mede met het oog op historisch onderzoek.

Momenteel adviseert Vijselaar het Trimbos Instituut over de overbrenging van de archieven van onder meer het Nederlands centrum Geestelijke volksgezondheid (NcGv) en het Maandblad Geestelijke volksgezondheid (MGv) naar het Nationaal Archief in Den Haag.

Voorts neemt hij deel aan een begeleidingscommissie van het nieuwe boek dat Petra Hunsche met steun van o.a. Lister schrijft als vervolg op haar boek *de strijdbare patiënt* over de ontwikkeling van de patiëntenbeweging. De geschiedenis daarvan wordt tot de dag van vandaag doorgetrokken.

Op 22 februari 2018 stond een uitzending van het populair-wetenschappelijke programma *Focus* van de NTR in het teken van het chronisch vermoeidheidssyndroom. Joost Vijselaar werd in het programma geïnterviewd, zoals ook in een begeleidend artikel in de VPRO Gids nr. 7 van 17 februari 2018.

De sloop in 2017 van het oudste gebouw van het vroegere krankzinnigengesticht Meerenberg, later het Provinciaal Ziekenhuis Santpoort.